

Píše Luboš Merhaut

(E*forum, 15. 03. 2011)

Sociolog a filozof **Pierre Bourdieu** (1930–2002) je autorem prací bezesporu velmi inspirativních pro literární historiky, kteří jsou otevřeni vědomí „pohyblivosti“ jevů, mnohosti perspektiv a měřítek, nenahlízejí již dílo nebo autora v neexistující osamocenosti, nýbrž hledají souvislosti a posuny v prostoru dobových vztahů, předpokladů a možností, závislostí a střetů, hledisek a voleb. Základní principy svých analýz kulturních děl a koncepcí literárního pole Bourdieu stručně a přehledně formuloval v přednášce z roku 1989 **Za vědu o dílech**, již zařadil v roce 1994 do souboru *Teorie jednání* (Karolinum 1998, přel. Věra Dvořáková). Oproti interpretačním „krajnostem“, které pozoroval v redukcích na text, nebo kontext, produkci, nebo recepci, nabídl jiný pohled: „Předmětem analýzy kulturních děl je *korespondující vztah mezi dvěma homologickými strukturami*, strukturou děl (tj. žánrů, ale také *forem*, stylů, témat atd.) a strukturou literárního (nebo výtvarného, vědeckého, právního apod.) silového pole, které je zároveň a neoddělitelně i polem bojů. Hybnou silou změny kulturních děl, jazyka, výtvarného umění, literatury, vědy atd. jsou boje probíhající na odpovídajících polích produkce: právě v důsledku těchto bojů za uchování nebo změnu silových vztahů panujících v poli produkce se uchovává nebo mění struktura pole forem, jež jsou oněch bojů nástrojem a předmětem“ (s. 48–49).

Své teze autor bohatě a názorně rozvinul především v knize *Les Règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire* (1992), jejíž upravené vydání (1998) vyšlo nyní v překladu Petra Kylouška a Petra Dytrta v Teoretické knihovně nakladatelství Host (Brno 2010) s titulem **Pravidla umění** a (bohužel – nejen pro bibliografy) s dvojím podtitulem: na obálce *Vznik a struktura literárního pole*, na titulní straně a v tiráži *Geneze a struktura literárního pole*. Shrnuje zde a propojil různorodé texty, které vznikaly i postupně vycházely od poloviny 70. let. Svěbytný průzkum období vzniku a proměn autonomního (moderního) literárního a uměleckého světa od druhé poloviny 19. století – provedený „řadou synchronních řezů“ zaměřených především na iniciující spisovatelské „dráhy“ Gustava Flauberta, Charlese Baudelaira, Émila Zoly aj. – doplňují různosměrné úvahy nad otázkami metodologickými. Bourdieu vysvětluje základy své vědy o dílech „kulturní produkce“ a její pozici v kontextu soudobé vědy. Tematizuje tedy zejména nástroj („konstrukci zkoumání“) literárního pole a zvažuje související pojmy. Zvrstvující historické analýzy (nejen jevů, ale i jejich interpretací, nejen možností, ale i jejich realizací) ukazují specifické literární pole jako „sít vztahů“, jeho podmínky, proměny pozice tohoto pole i postojů jeho aktérů v rámci širšího mocenského, sociálního pole. „Literární a umělecké pole jsou paradoxní světy mající schopnost vnuknout či přímo vnutit ty nejnezištnější ‚důvody‘. Hledat v logice

literárního pole princip existence uměleckého díla v jeho historičnosti, ale také transhistoričnosti, znamená zacházet s tímto dílem jako se záměrným znakem, který je prostoupen a řízen něčím jiným, jehož je také příznakem. Znamená to předpokládat, že se tu formuje určitý výrazový podnět, který se však postupně stává nerozpoznatelným při ztvárnění v nuceném společenskou nutností pole. Upuštění od čistého, andělsky nevinného zájmu o čistou formu je cena, kterou je třeba zaplatit, abychom pochopili logiku těchto společenských světů“ (s. 16-17). Pojem pole tak umožňuje překonat „rozpor mezi vnitřním čtením a vnějším rozborem, aniž by se ztratilo cokoli přínosného či potřebného z oněch dvou přístupů tradičně považovaných za nesmiřitelné“ (s. 272), „protiklad mezi synchronicky chápanou strukturou a dějinami, který je často brán za nepřekonatelný“ (s. 273).

Bourdieuův model není desiluzivní, skeptický vůči možnostem poznávání, není ani voluntaristický nebo dogmatický, netouží „převálcovat“ jedinečnost literárního předmětu a jeho historických proměn jakýmsi jednoduše determinujícími mimouměleckými závislostmi nebo snad požívačnou kulturální libovůlí. Představuje a prohlubuje schopnost podstoupit od formální analýzy jednotlivého díla, získat nadhled nad množinami a vazbami textů, pojmenovat určující tendence. Podtrhuje dynamiku, ustavičnou proměnlivost dějů a faktů, jež je zřejmá a tak nesnadno zachytitelná (oproti iluzorním snahám o úplnost nebo definitivnost). Nabízí optiku, která nechce nic předem zastiňovat, předpokládá ovšem široké znalosti. Čtete zde kupř.: „Vše naopak nasvědčuje tomu, že nelze pochopit podstatu jedinečnosti a velikost významných autorů, pokud nepostihneme svět jejich současníků, s nimiž se měřili a proti nimž sami sebe utvářeli. I autoři odsouzení svými neúspěchy či neryzími úspěchy, aby byli beze zbytku vymazáni z dějin literatury, pozměňují už svou existencí a reakcemi, jež vyvolávají, procesy, které v poli probíhají. Krom toho jsou sami ovlivněni příslušností k poli, a umožňují tedy pochopit jeho účinky i meze jeho působení. Kdo z minulosti nezná než autory, které literární historie uznala za hodné zapamatování, sám sebe odsuzuje k chápání pokřivenému od samého základu“ (s. 100). Nebo: „Jestliže věda o uměleckých dílech je ještě dnes v plenkách, je to bezpochyby proto, že ti, kdo ji mají na starosti, a především historikové umění a teoretikové estetiky, jsou - aniž to vědí nebo aniž vše domýšlejí do důsledků - vtaženi do bojů, v nichž se produkuje smysl a hodnota uměleckého díla. Jsou sami součástí toho, co považují za předmět svého zájmu“ (s. 386).

Kniha Pravidla umění přináší oživující čtení, dokumentuje nezbytnost poctivého materiálového průzkumu a smysl pro detail a zároveň potřebu promýšlet, postupně formovat a osvětlovat vlastní metodu, celistvý způsob myšlení, teorii praxe. Pierre Bourdieu sám předvádí, co vyzdvihuje jinde: „tak se také kochám díly, v nichž je teorie všude a nikde, neboť je jako vzduch, který dýcháme, v záhybu poznámky, v komentáři ke starému textu, v samotné struktuře interpretačního diskursu. Zcela nacházím sám sebe v autorech, kteří dokážou vložit ty nejodvážnější teoretické otázky do zevrubné empirické studie a kteří skromně a zároveň aristokraticky nakládají s koncepty“ (s. 236).

